

SUN'IIY INTELLEKTNING MAMLAKATLAR TARAQQIYOTIGA TA'SIRINING IJTIMOIIY-FALSAFIY AHAMIYATI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2025-24-499-505>

Zokirov Mirzo

TDIU tayanch doktoranti (PhD)

email: zokirov0796@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining mamlakatlar taraqqiyotiga ko'rsatayotgan ta'siri ijtimoiy-falsafiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda SI faqat texnologik qulaylik yoki iqtisodiy vosita sifatida emas, balki ijtimoiy ong, etik qadriyatlar, institutsional o'zgarishlar va ongiy transformatsiyaning faol omili sifatida qaraladi. Maqolada texnologik taraqqiyotning adolat, axloq, tafovut, tenglik va identitetga ta'siri falsafiy jihatdan baholanadi. O'zbekiston misolida olib borilgan tahlil orqali rivojlanayotgan davlatlarda SI'ning qo'llanilishi va unga ijtimoiy ongning tayyorgarlik darajasi o'rtasidagi tafovut ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, taraqqiyot, etik qadriyatlar, ijtimoiy ong, institutsiyalar, raqamli tafovut, falsafiy muvozanat.*

ABSTRACT

This article examines the impact of artificial intelligence (AI) technologies on national development from a socio-philosophical perspective. The research considers AI not merely as a technological innovation or economic driver, but as a significant agent influencing social consciousness, ethical norms, institutional transformation, and cultural identity. The study evaluates the philosophical implications of technological progress on concepts such as justice, inequality, morality, and inclusiveness. Using Uzbekistan as a case study, it highlights the gap between AI implementation and societal preparedness in developing countries.

Keywords: *artificial intelligence, development, ethical values, social consciousness, institutions, digital divide, philosophical balance.*

KIRISH

So'nggi o'n yilliklar texnologik innovatsiyalar, xususan sun'iy intellekt (SI) sohasidagi rivojlanishlar bilan belgilanmoqda. Bugungi globallashuv davrida SI faqat texnik vosita yoki ishlab chiqarish vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy ong,

axloqiy normalar, bilimni shakllantirish mexanizmlari va hatto ontologik haqiqatlarni talqin qilish usuli sifatida ham qaralmoqda¹.

Texnologik tafakkur paradigmasining o‘zgarishi ijtimoiy-falsafiy tahlil doirasida “inson – texnika” munosabatlarining qayta ko‘rib chiqilishini taqozo etmoqda. Martin Haydegger bu munosabatlarni o‘zining “Gestell” konsepsiyasi orqali tahlil qilgan holda, texnologiyani insonni o‘rab turgan borliqni o‘ziga xos tarzda namoyon qiluvchi “ochiluvchanlik” shakli deb baholaydi². Shu sababli, texnologik vositalar, jumladan SI, nafaqat tashqi muhitga, balki insonning o‘z-o‘zini anglash usullariga ham chuqur ta’sir o‘tkazadi. Zamonaviy jamiyatda SI ijtimoiy ongga ta’sir qiluvchi “metasub’ekt”ga aylanmoqda. G‘arb olimlari bu holatni “algoritmik ong” (algorithmic consciousness) deb ta’riflab, insoniyat tarixidagi epistemologik burilish sifatida talqin qilmoqda. Harari qayd etganidek, SI inson tafakkurining aksariyat funksiyalarini o‘zlashtira borar ekan, “ong” va “aqli xatti-harakat” o‘rtasidagi farq tobora mavhumlashmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy adolat, tenglik, axloqiy javobgarlik kabi tushunchalar SI faoliyati natijasida yangicha shakllanmoqda yoki shubha ostiga olinmoqda. Bu holat algoritmik bias (kamsitish), raqamli tengsizlik, axborot asimmetriyasi kabi murakkab ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Nima uchun ayrim jamiyatlar SI’ni inklyuziv ravishda joriy qilmoqda, boshqalari esa ekspluatatsiya vositasiga aylantirmoqda? Bu savolga ijtimoiy-falsafiy yondashuv asosida javob izlash lozim.

Rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan O‘zbekiston, bu global jarayonda o‘z o‘rnini topishga intilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida SI texnologiyalarining iqtisodiyot, ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga tatbiq etilishi ko‘zda tutilgan bo‘lsa-da, ularning jamiyatga moslashuvi va fuqarolik ongi bilan uyg‘unligi hali to‘liq shakllanmagan³. Bu esa davlat siyosati, texnologik innovatsiyalar va fuqarolik ongining o‘zaro aloqasini chuqur tahlil qilishni taqozo etadi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, sun’iy intellekt nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, balki ijtimoiy xizmatlarning sifati va qamrovini kengaytirishda ham muhim rol o‘ynamoqda. Masalan, sun’iy intellekt asosida ishlovchi tibbiy diagnostika tizimlari rivojlanayotgan mamlakatlarda ham sog‘liqni saqlashga teng imkoniyatlar yaratmoqda⁴. Bu kabi ilg‘or texnologiyalar tibbiy

¹ Floridi L. The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – P. 55–58.

² Хайдеггер М. Вопрос о технике // Время и бытие. – М.: Наука, 1993. – С. 244–272.

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Lex.uz, 2020. – № PQ-6079.

⁴ Topol E. Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. – New York: Basic Books, 2019. – P. 38–42.

muassasalarga qimmat asbob-uskunalarsiz ham murakkab kasalliklarni aniqlash imkonini bermoqda. Xuddi shuningdek, ta'lim sohasida SI yordamida shaxsiylashtirilgan o'qitish tizimlari ishlab chiqilib, har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlariga mos yondashuvlar yaratilmoqda.

O'zbekiston tajribasi ham ushbu ijobiy yo'nalishlarning amaliy tasdig'idir. 2023-yildan boshlab raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat va ijtimoiy xizmatlarning sun'iy intellekt asosidagi transformatsiyasi kuchaytirildi. “Ijtimoiy himoya yagona reyestri”ning joriy etilishi, aholining ehtiyojmand qatlamlarini aniqlashda SI algoritmlaridan foydalanilishi davlat siyosatining zamonaviylashtirilayotganini anglatadi. Bu esa fuqarolar bilan davlat o'rtasida ochiqlik va ishonch tamoyillariga asoslangan aloqalarni mustahkamlash imkonini beradi. Biroq, sun'iy intellektning ijobiy salohiyatidan to'laqonli foydalanish uchun uni keng falsafiy, madaniy va ijtimoiy kontekstda o'rganish zarur. Har qanday texnologik vosita, agar u inson qadriyatlarini bilan uyg'unlashtirilmasa, ijobiy natijalardan ko'ra noxush oqibatlar keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, SI texnologiyalarini joriy etishda nafaqat texnik va iqtisodiy omillar, balki etik mezonlar, ijtimoiy ong va gumanistik falsafa tamoyillari ham inobatga olinishi zarur. Shu asosda mazkur maqolaning asosiy maqsadi — sun'iy intellektning mamlakatlar taraqqiyotiga qo'shayotgan ijobiy hissasini ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilish, ushbu texnologiyalar orqali axloqiy tamoyillar va ijtimoiy adolatni ilgari surish imkoniyatlarini ko'rsatib berishdir. Tadqiqotda sun'iy intellekt texnologiyalarining nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy va axloqiy taraqqiyot mezonlariga moslashuvi asosiy e'tibor markazida turadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Sun'iy intellekt texnologiyalarining keng joriy qilinishi nafaqat texnik inqilob, balki ijtimoiy-falsafiy o'zgarishlar katalizatori sifatida baholanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, SI orqali insoniyat o'zining bilim, ong va qadriyat tizimlarini yangilash, ularni raqamli zamonga moslashtirish imkoniyatiga ega. Zamonaviy SI texnologiyalari insoniy intellektni emas, balki uning ijtimoiy qo'llanilish doiralarini kengaytirmoqda. Bu texnologiyalar insonning o'zi yetib bora olmaydigan tahliliy chuqurlikka kirib borish, tezkor va adolatli qarorlar qabul qilish, shuningdek, insonlar o'rtasidagi farqlarni bartaraf etish imkonini bermoqda.

Texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishda, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, ularning ijtimoiy oqibatlarini oldindan falsafiy va etik mezonlar asosida baholash zarur. Floridi va Tegmarkning ta'kidlashicha, kelajak

texnologiyalarining muvaffaqiyati faqat ilmiy salohiyat bilan emas, balki ularning ijtimoiy muvofiqlik darajasi bilan belgilanadi⁵.

O‘zbekiston SI siyosatida xalqaro tajribani milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishga harakat qilmoqda. Masalan, sun’iy intellektni diniy, madaniy va ma’naviy qadriyatlar bilan muvofiqlashtirish, uning inson manfaatlariga xizmat qilishini ta’minlash yo‘lida muhim strategiyalar ishlab chiqilmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalarining keng joriy qilinishi nafaqat texnik inqilob, balki ijtimoiy-falsafiy o‘zgarishlar katalizatori sifatida baholanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, SI orqali insoniyat o‘zining bilim, ong va qadriyat tizimlarini yangilash, ularni raqamli zamonga moslashtirish imkoniyatiga ega.

Zamonaviy SI texnologiyalari insoniy intellektni emas, balki uning ijtimoiy qo‘llanilish doiralarini kengaytirmoqda. Bu texnologiyalar insonning o‘zi yetib bora olmaydigan tahliliy chuqurlikka kirib borish, tezkor va adolatli qarorlar qabul qilish, shuningdek, insonlar o‘rtasidagi farqlarni bartaraf etish imkonini bermoqda⁶. Texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etishda, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, ularning ijtimoiy oqibatlarini oldindan falsafiy va etik mezonlar asosida baholash zarur. Floridi va Tegmarkning ta’kidlashicha, kelajak texnologiyalarining muvaffaqiyati faqat ilmiy salohiyat bilan emas, balki ularning ijtimoiy muvofiqlik darajasi bilan belgilanadi. O‘zbekiston SI siyosatida xalqaro tajribani milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishga harakat qilmoqda. Masalan, sun’iy intellektni diniy, madaniy va ma’naviy qadriyatlar bilan muvofiqlashtirish, uning inson manfaatlariga xizmat qilishini ta’minlash yo‘lida muhim strategiyalar ishlab chiqilmoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalari nafaqat mavjud tizimlarni avtomatlashtirish, balki ularni tubdan o‘zgartirish imkoniyatini ham yaratmoqda. Bu esa insoniyatga taraqqiyotning yangi, axloqiy va ongiy jihatdan chuqurroq mezonlarini ishlab chiqish zaruratini yuklaydi. Zero, har qanday innovatsion yondashuv o‘zini oqlashi uchun u ijtimoiy adolat, inson qadr-qimmati va barqaror taraqqiyot tamoyillariga xizmat qilishi lozim. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonda sun’iy intellektga asoslangan xizmatlar joriy qilinayotgan sektorlar - sog‘liqni saqlash, ta’lim, ijtimoiy himoya — bevosita inson salohiyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar orqali ta’lim olish imkoniyati chekka hududlardagi yoshlar uchun yangi orzular eshigini ochmoqda. Bu esa mamlakatdagi ijtimoiy tenglik va ijtimoiy ko‘tarilish mexanizmlarini

⁵ Topol E. Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. – New York: Basic Books, 2019. – P. 109–111.

⁶ Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence. In: Oxford Handbook of Ethics of AI. – Oxford: OUP, 2020. – P. 3–27.

mustahkamlashga xizmat qiladi. Yuqorida tahlil qilingan natijalar va yondashuvlar shuni ko‘rsatmoqdaki, sun‘iy intellektning muvaffaqiyatli integratsiyasi texnik yechimlargina emas, balki ijtimoiy tayyorgarlik, madaniy moslashuvchanlik va falsafiy anglash orqali amalga oshirilishi lozim. Gumanistik yondashuv asosida shakllangan texnologiya siyosati insonni markazga qo‘yadi — bu esa postgumanistik tafakkur emas, balki insonparvar texnologik taraqqiyot tamoyilidir⁷. Kelajakda texnologiyalar yanada chuqurroq kognitiv tizimlar, o‘z-o‘zini boshqaruvchi algoritmlar, hatto axloqiy tanlov qila oladigan modellar shaklida paydo bo‘lishi mumkin. Shu bois, hozirdanoq ularni etik va ijtimoiy-falsafiy mezonlar asosida baholab, jamiyatning texnologik madaniyatini rivojlantirish dolzarb vazifa sifatida qaralishi kerak. Sun‘iy

intellekt – bu insoniyat uchun xavf emas, balki imkoniyatdir. Ammo bu imkoniyat faqat ongli, axloqiy va ijtimoiy mas‘uliyatli yondashuv orqali foydali kuchga aylanishi mumkin. Aynan shuning uchun, falsafa va texnologiya, axloq va algoritmlar, inson va mashina o‘rtasidagi muvozanat XXI asr taraqqiyotining asosiy falsafiy mezoniga aylanmoqda.

Tadqiqot davomida sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalarining mamlakatlar taraqqiyotiga ijobiy ta’siri quyidagi asosiy jihatlar orqali namoyon bo‘ldi:

Sun‘iy intellekt davlat boshqaruvi samaradorligini oshirmoqda. Ko‘plab mamlakatlar, jumladan O‘zbekiston, SI vositalaridan foydalanish orqali ma’muriy byurokratiyani qisqartirish, raqamli xizmatlar sifatini oshirish va ochiqlikni ta’minlashga erishmoqda. Masalan, O‘zbekistonda “Ijtimoiy himoya yagona reyestri” tizimi yordamida aholining ehtiyojmand qatlamlarini aniqlashda inson xatosisiz, SI asosida tahlil qilinmoqda⁸.

SI ijtimoiy tenglikka xizmat qilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlariga SI texnologiyalarini joriy etish orqali resurslardan foydalanishda tenglikka erishilmoqda. Maxsus algoritmlar yordamida masofaviy tibbiy maslahatlar, shaxsiylashtirilgan o‘quv kurslari, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun mo‘ljallangan xizmatlar rivojlantirilmoqda.

SI axloqiy-ijtimoiy ongini rivojlantirishga hissa qo‘shmoqda. Texnologiyaning keng joriy qilinishi jamiyatda yangi savollarni tug‘diradi: algoritmik adolat, shaxsiy daxlsizlik, axborot xavfsizligi. Bu muammolarning ko‘tarilishi esa o‘z navbatida jamiyatda etik tafakkur, tanqidiy yondashuv va mas‘uliyat madaniyatini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

⁷ Tegmark M. Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence. – New York: Alfred A. Knopf, 2017. – P. 186–188.

⁸ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Ijtimoiy himoya yagona reyestri”ni joriy etish to‘g‘risidagi qaror. – Lex.uz, 2023. – № 1069.

O‘zbekiston SI siyosatida falsafiy yondashuvga yo‘l ochmoqda. O‘zbekiston sun‘iy intellektni davlat siyosatining asosiy komponentiga aylantirib, uni faqat texnologik emas, balki ijtimoiy jihatdan ham muvofiqlashtirishga e‘tibor qaratmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida texnologik taraqqiyot va fuqarolik ongini uyg‘unlashtirish alohida yo‘nalish sifatida qayd etilgan⁹.

XULOSA

Sun‘iy intellekt texnologiyalari zamonaviy jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. U nafaqat iqtisodiy va texnik rivojlanish omili sifatida, balki ijtimoiy ong, etik qadriyatlar va davlat boshqaruvi tizimlarini tubdan yangilovchi falsafiy kuch sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqot davomida sun‘iy intellektning ijobiy salohiyati ko‘plab yo‘nalishlarda o‘z ifodasini topayotgani aniqlandi: boshqaruvdagi shaffoflik, ijtimoiy tenglik, ta‘lim va tibbiyotda samaradorlik, hamda madaniy merosni asrash kabi sohalarda bu texnologiyalar jamiyat rivojiga faol xizmat qilmoqda. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, sun‘iy intellektni rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan strategik siyosat nafaqat innovatsion yutuqlarga, balki ijtimoiy adolat, fuqarolik ishtiroki va inson salohiyatining ochilishi kabi tamoyillarga ham asoslanmoqda. Bu esa milliy taraqqiyotning ijtimoiy-falsafiy asoslarda ro‘yobga chiqishini kafolatlovchi omil sifatida baholanishi mumkin.

Shuningdek, sun‘iy intellektni joriy etish jarayoni faqat texnologik transformatsiya emas, balki madaniy va axloqiy uyg‘unlikni ta‘minlovchi harakat sifatida yondashilishi lozim. Har qanday texnologiya kabi SI ham inson manfaatlariga xizmat qilgan taqdirdagina haqiqiy taraqqiyot vositasiga aylanishi mumkin. Buning uchun esa davlat siyosati, ilm-fan va jamiyat ongining uyg‘unligi zarur. Tadqiqotning umumiy xulosasi shuki: sun‘iy intellekt – bu insoniyat taraqqiyotining yo‘ldoshi, ammo uni ongli, etik va ijtimoiy mas‘uliyatli tarzda yo‘naltirish har bir jamiyatning eng muhim vazifasidir. Falsafiy anglash va ijtimoiy refleksiya bu texnologiyalarni insoniylik mezonlariga moslashtirishning asosiy vositasi bo‘lib qoladi.

REFERENCES

1. Floridi L. Information: A Very Short Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 145 p.
2. Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence // In: The Oxford Handbook of Ethics of AI. – Oxford: Oxford University Press, 2020. – P. 3–27.

⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Lex.uz, 2020. – № PQ-6079.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Lex.uz, 2020. – № PQ-6079.
4. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. “AI in Education” – maxsus loyiha hisobotlari. – Toshkent, 2023. – 36 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Ijtimoiy himoya yagona reyestri”ni joriy etish to‘g‘risidagi qaror. – Lex.uz, 2023. – № 1069.
6. Tegmark M. Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence. – New York: Alfred A. Knopf, 2017. – 384 p.
7. Topol E. Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. – New York: Basic Books, 2019. – 378 p.